

מכוננית מן המוכן

איך הפכו המכוננות מימי שלמה המלך למכוננות התעשייה הרועשות של העת החדשה, ואיך התגלגלו מהן המכונניות המתגלגלות בכבישים?

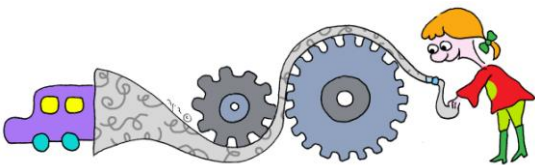
כמו הַפֵּן ששימש בסיס לכיור באוהל מועד, שימשו עשר **מְכוּנוֹת** (מן השורש כו"ן) עשויות נחושת בסיס לכיורים בבית המקדש שבנה שלמה: "וַיַּעַשׂ עֲשָׂרָה כִּירוֹת נְחֹשֶׁת... כִּירוֹת אֶחָד עַל הַמְכוּנָה הָאֶחָת לְעֵשֶׂר הַמְכוּנוֹת" (מלכים א ז, לח). מבנה המכוננות – כלומר הבסיסים – מתואר בפירוט רב, ובין השאר נאמר שהמכוננות ניצבו על אֹפְנִים (גלגלים).

ביוונית העתיקה שימשה מילה שצלילה דומה: **מֵכָאָנָה** (mechane) – מתקן מעשה ידי אדם שנועד לתכלית מסוימת. המילה אף חדרה ללשון חז"ל בצורה **מוֹכְנִי** – במשמעות מכשיר או חלק של מכשיר. ביוונית שימשה המילה בעיקר לציון מתקן להרמה. משמעות זו מוכרת מן הביטוי **דְּאוּס אֶקְס מְכִינָה** (deus ex machina = 'אֵל מתוך מכונה'). זו גרסתו הלטינית של ביטוי מן התאטרון היווני הקדום: הופעה פתאומית של האל מעל לבימה באמצעות מתקן הרמה המתירה עליה שהסתבכה. המילה היוונית **מֵכָאָנָה** נתגלגלה לכל לשונות אירופה, כגון machine באנגלית ו-máquina בספרדית, ומשמעה התרחב והתעדכן על פי ההתפתחות הטכנולוגית. ממנה נגזרו גם המילים מְכִנִּי, מְכִנִּיקָה ומְכִנִּיזָם.

בעיתונות ובספרות העברית החדשה נקשרו שתי המילים העתיקות – **מֵכָאָנָה** היוונית ו**מכונה** העברית: המילה 'מכונה' קיבלה את המשמעות של המילה היוונית בגלגולה המודרני בלשונות אירופה. כך למשל מתוארת יעילותה של מכונת דפוס בעיתון המגיד משנת 1857: "מכונה (מאשינע) אשר מאליה תמלא מלאכת ארבעה זעצער [סדדרים השמים את אותיות העופרת] יום יום". כיום יש לנו מכוננות עד בלי די, ואף נגזר מהן שם הפעולה **מיפון** שמשמעותו החלפה של עבודת ידיים במכוננות.

המילה המקראית **מכונה** זכתה אפוא לחיים חדשים בלשונונו. לתופעה זו, שמילה עברית עתיקה מקבלת משמעות חדשה על פי מילה לועזית בעלת צליל דומה וקשר משמעות כלשהו, יש דוגמאות נוספות: **מִסְכָּה** – בתנ"ך פסל מתבנית יצוקה,

וכיום כיסוי לפניים על פי mask; **גֵּאוֹן** – בתנ"ך גאוה ורוממות ובהמשך ראש ישיבה, וכיום אדם מחונן ומוכשר במיוחד על פי genius.

ואיך נוצרה המכוננית? בראשית המאה העשרים החלו לכנות את

האוטומוביל – אותו כלי המונע בכוח עצמו – בצירוף העברי "עגלה מכוננית" (מכוננית כשם תואר). כך מצאנו בידעיה מ-1909 בעיתון "הצבי" בעריכת בן-יהודה: "המלכה מרגריתה, אמו של מלך איטליה, תסע בקרוב למדינת יפן. בנסיעתה זו תקח אתה **עגלה מכוננית** לעבר בה לארך הארץ ולרחבה". עד מהרה התקצר הצירוף והיה **למכוננית**.

על פי צורתה של המילה **מכוננית** התחדשו במשך הזמן כמה וכמה שמות של כלי תחבורה בסיומת **-ית**: מוֹנִיָּת, מְשָׂאִית, טְיוֹלִית, מְכָלִית, חֲלָלִית, כְּבֹאִית, וגם חידושים מוכרים פחות: מְטַעֲנִית (טנדר), הֶסְעִית ('שאטל'), מְפַנִּית שְׁלֵג, מְשֻׁלֹּחִית ('ואן מסחרר'), צְנִתָּאִית (carpool), תְּיוֹרִית (רכב לתור).

את חידושה של המכוננית העברית מייחסים לאיתמר בן אב"י, והוא עצמו ייחס את התפשטותה של המילה לשיר הילדים "המכוננית" של ח"נ ביאליק שפורסם לראשונה במרחשוון תרצ"ג (1932):

קוֹל מְעַמְק, קוֹל מְהַר, / קוֹל מְעִיר וְקוֹל מְכַפֵּר. / קוֹל זְרִיעַ כְּשׁוֹפֵר! / קוֹל פּוֹלֵחַ הָאָוִיר, / מֵר צוֹרֵחַ וּמְזִהֵר. / ...
הַמְכוּנִיָּת הַיָּא בְּמַעֲוָפָה / הַרְדֹּדְפָת, הַרְדֹּוּפָה / גְּלָגְלִיָּה כְּסוּפָה...